Soms willen ze liever zelf rondkijken

Opvoeden in de digitale wereld

Eindredactie: Arie de Bruin

Uitgave i.s.m. Janusz Korczak Stichting

Jaarboek 2026

JK Janusz Korczak stichting

uitgeverij SWP

Soms willen ze liever zelf rondkijken
Opvoeden in de digitale wereld
Onder redactie van Nina von der Assen, Arie de Bruin, Barbara de Kort, Frans van Kruining
Eindredactie: Arie de Bruin

ISBN 978 90 8560 487 7
NUR 740 / THEMA JNFK

© 2026 Uitgeverij SWP Amsterdam
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.
All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

Voorwoord 9

1 **Soms wil het liever zelf rondkijken** 11
Arie de Bruin
1.1 Onwetendheid 12
1.2 School voor het leven 12
1.3 Het recht om te zijn wie je bent 15
1.4 Hoe kan ik subject zijn? 17

Een cadeau in schuurpapier 19
Ellen Mulder-Emonds

2 **Volwassenen geven echt het verkeerde voorbeeld** 21
Kinderen over telefoons, AI en het slechte voorbeeld van hun ouders
Kindercorrespondent Tako Rietveld

Geef ons de kans 27
Arie de Bruin

3 **Mens blijven tussen systemen** 29
Jan Jaap Hubeek
3.1 Een persoonlijke zoektocht naar wat onderwijs in het AI-tijdperk werkelijk vraagt 29
3.2 De belofte en de schaduwzijde 32
3.3 Het kind als subject. Korczak in het AI-tijdperk 35
3.4 Slot 37

Wat zou je AI (niet) laten doen? 39
Iris, 10 jaar / Sef, 10 jaar

Veren 40
Joke van Leeuwen

4 **Mee op reis in hun wereld** 41
In gesprek met Micha de Winter
Arie de Bruin

5 **Een eerlijke kans om zelf rond te kijken?** 47
Pedagogiek als maatschappijkritiek
Gert Biesta

6 **AI zie(t) je niet zitten** 51
Heleen Bouwmans en Jaap Kleinpaste
6.1 Het delen van verhalen 51
6.2 Deskilling 53
6.3 Cognitieve offloading 54
6.4 Janusz Korczak ontmoet Toshiro Kanamori 57

Een gigantische prestatie 59

7 **Houden wij genoeg van de wereld?** 61
In gesprek met Joop Berding
Arie de Bruin

8 **To Be Watched?** 67
Bert Wienen
8.1 Kinderen in beeld, kinderen gezien? 67
8.2 Als zij in orde zijn, ben jij ook in orde 68
8.3 Liefde is angst 68
8.4 Een klimaat van toezicht 69
8.5 Het kind is een vreemdeling 70
8.6 De gids 71

‘Elk kind draagt in zich een eigen vonkje’ (Janusz Korczak) 74
Jacques Vriens

9 **Onderwijs in tijden van AI: het belang van pedagogische en levensbeschouwelijke bezinning** 77
Gerdien Bertram-Troost en Remco Pijpers
9.1 Introductie 77
9.2 Aandachtspunten rond AI op school 78
9.3 Naar een goede verhouding tot digitale technologie in onderwijs 82
9.4 Conclusie en aanbevelingen 85

Gewoon doorgaan **88**
Arie de Bruin

10 **De zoekende generatie in het virtuele labyrint** **89**
Hoe verbindende communicatie jongeren terugbrengt naar zichzelf en de ander
Peter te Riele
10.1 Verbinding met jezelf: het anker in de storm van indrukken 89
10.2 Weerstand bieden aan verwrongen beelden: het filter van empathie 90
10.3 Overspannen verwachtingen: van prestatie naar verbinding 91
10.4 Gaming en verslaving: de taal van behoeften in plaats van schuld 91
10.5 Verbinding met de ander: van online reageren naar echt contact 92
10.6 Verbinding met de omgeving en natuur: van consumeren naar participeren 93
10.7 Internet en sociale media als kansrijke arena 95

Waarom **97**
Joke van Leeuwen

11 **Kinderen zijn niet de mensen van morgen, maar mensen van vandaag!** **99**
In gesprek met Daisy Mertens
Frans van Kruining en Arie de Bruin

AI kan heel veel niet! **105**
Felienne Hermans

12 **Janusz Korczak, grondlegger van de rechten van het kind** 107

Laat mij 109
Arie de Bruin

Over de auteurs en redactieleden 111

Voorwoord

> *Het kind is een vreemdeling: het verstaat de taal niet, weet niet hoe de straten lopen, kent de wetten en gebruiken niet. Soms wil het liever zelf rondkijken; als het moeilijk wordt, vraagt het om een aanwijzing, om raad. Het heeft iemand nodig die hem gidst en beleefd zijn vragen beantwoordt.*

Dit schreef Janusz Korczak ruim honderd jaar geleden. Maar hoe moet dat nou in een tijd waarin nieuwe technologische ontwikkelingen in razend tempo hun plaats opeisen in de wereld van kinderen en volwassenen? Wie is dan de gids? Soms wil het kind liever zelf rondkijken, maar soms heeft het toch echt iemand nodig. Opvoeders moeten vaak nog wennen aan al die veranderingen, terwijl kinderen opgroeien in de vanzelfsprekendheid van hun wereld zoals die nu is.
In het onderwijs doen zich vele nieuwe mogelijkheden voor: beurten worden gegeven met een klik op het digibord, een 'bordtekening' tover je zo op hetzelfde digibord, filmpjes, muziek, alles is voorhanden via YouTube of Netflix en de talloze digitale methodes van uitgevers. Voor een biologieles hoef je niet meer naar buiten, de meester hoeft geen spannend geschiedenisverhaal te vertellen, alles is digitaal voorhanden. Maar er wordt ook online gepest. Wat winnen we en wat raken we eigenlijk kwijt? Welk effect hebben sociale media op onze mentale gezondheid, zowel van kinderen, jongeren, maar zeker ook van volwassenen?
Leerlingen en studenten gebruikten AI al lang voor hun leraar besefte wat voor effecten dit allemaal heeft op het onderwijs. Commerciële platforms, influencers, algoritmes vragen voortdurend om de aandacht van kinderen. Ze vormen verlangens, sturen keuzes en geven richting, zonder dat een kind (of de volwassene) dat altijd door heeft. Ontwikkelingen met voor- en nadelen, winst en verlies. Hoe zorgen we dat wij geen object worden van de commerciële belangen van techreuzen, dat wijzelf en onze kinderen als kritisch subject in deze wereld staan?
Ouders en andere opvoeders hebben soms nauwelijks in de gaten hoe snel de digitale wereld zich opdringt aan het dagelijks bestaan van kinderen en jongeren. Peuters van nog geen twee jaar *swipen* er al driftig op los, schermtijd verdringt het buitenspelen. Generaties die nu opgroeien kennen geen wereld meer 'zonder'. Wie is dan die *iemand die hem gidst en beleefd zijn vragen beantwoordt?*

In dit boek komen verschillende mensen uit de wereld van onderwijs en opvoeding aan het woord over de vragen en dilemma's die deze tijd voor opvoeders met zich meebrengt. Na een inleiding waarin het gedachtegoed van Korczak centraal staat, komen de kinderen eerst zelf aan het woord in een gesprek met de Kindercorrespondent Tako Rietveld.
Jan Jaap Hubeek laat ons vervolgens nadenken over de vraag hoe je als opvoeder 'mens kunt blijven tussen de systemen'. Micha de Winter raadt ons aan om met kinderen en jongeren 'mee op reis te gaan in hun wereld'. Bert Wienen laat ons op verrassende wijze zien hoe allerlei ouder-controle-apps de ontwikkeling van kinderen juist in de weg staan, zoals Korczak ook al waarschuwde voor de opvoeder die *uit angst voor de dood van het kind hem het leven ontneemt*. Gedichten van Joke van Leeuwen en Arie de Bruin laten zien dat de vragen van kinderen ook in het digitale tijdperk dezelfde blijven. De bekende (kinderboeken)schrijver Jacques Vriens schreef een column.
Verder komen aan het woord: Joop Berding, Gert Biesta, Gerdien Bertram-Troost en Remco Pijpers, Heleen Bouwmans en Gertjan Kleinpaste, Felienne Hermans, Ellen Emonds, Daisy Mertens en Peter te Riele. Ook zij nemen de lezer mee in hun kijk op de uitdagingen die het opvoeden in deze tijd biedt.

Als Janusz Korczak Stichting danken wij alle auteurs, die belangeloos hun medewerking verleenden.
Het resultaat is een mooi en belangrijk boek met verrassende inzichten voor ieder die als opvoeder mee op reis wil gaan met de kinderen en jongeren in een wereld waarin de digitale realiteit niet meer weg te denken valt.

Namens de Janusz Korczak Stichting,
Arie de Bruin (Dordrecht, november 2026)

1 Soms wil het liever zelf rondkijken

— Arie de Bruin

> ***Het kind is een vreemdeling: het verstaat de taal niet, weet niet hoe de straten lopen, kent de wetten en gebruiken niet. Soms wil het liever zelf rondkijken; als het moeilijk wordt, vraagt het om een aanwijzing, om raad. Het heeft iemand nodig die hem gidst en beleefd zijn vragen beantwoordt. Laten we zijn onwetendheid respecteren! Iemand die kwaad wil, een oplichter, een schoft, maakt misbruik van de onwetendheid van de vreemdeling, geeft hem een onbegrijpelijk antwoord en brengt hem moedwillig op een dwaalspoor…***
> (Korczak, 2007, p. 157)

Onze tijd kenmerkt zich door een exponentiële ontwikkeling van technologie. Terwijl kunstmatige intelligentie (AI) zijn intrede heeft gedaan in vele sectoren van de samenleving en ChatGPT ongekende mogelijkheden lijkt te bieden aan leerlingen, studenten en docenten, dringt de vraag zich steeds meer op hoe opvoeders kinderen kunnen begeleiden en vrijlaten bij hun ontwikkeling en ontdekkingstocht in deze wereld. Wij zien talloze nieuwe mogelijkheden en gevaren, maar weten vaak zelf niet hoe we onze weg moeten vinden in deze 'nieuwe' wereld.
Is het kind de vreemdeling, of zijn wij (volwassenen) dat zelf? Wij verstaan misschien de taal niet, wij weten niet hoe de straten lopen… En het kind wil liever zelf rondkijken en heeft soms sneller door hoe die wereld in elkaar zit dan menig opvoeder. Het ontdekt fantastische mogelijkheden en het fysieke spel wordt verdrongen door gamen.
De schermgerichte kindertijd heeft definitief zijn intrede gedaan met alle positieve en negatieve gevolgen van dien. Sociale media bieden prachtige mogelijkheden om wereldwijd met elkaar in contact te staan en je kunt direct met je familie *face-timen*. Opa's en oma's zien hun kleinkinderen in Australië vrijwel dagelijks in plaats van één keer in de drie jaar als zij op bezoek konden gaan. Jonathan Haidt vroeg zich af: wat doen sociale media met onze kinderen? Hij schreef het boek *Generatie Angststoornis* (Haidt, 2024). Dit gaf mede aanleiding tot de vraag in verschillende landen of het gebruik van sociale media tot een bepaalde leeftijd misschien moet worden verboden.

Een merkwaardige paradox doet zich voor in onze tijd: kinderen worden overbeschermd in de fysieke wereld, daar laten wij hen niet zelf rondkijken en willen we alle risico's wegnemen, maar in de digitale wereld laten wij hen los, want we weten zelf niet wat de gevaren kunnen zijn en hoe we hen zouden moeten beschermen.

1.1 Onwetendheid

> *Iemand die kwaad wil, een oplichter, een schoft, maakt misbruik van de onwetendheid van de vreemdeling…*
> (Korczak, 2007, p. 157)

Veel nieuwe ontwikkelingen kennen één belangrijk doel: geld! Allerlei algoritmes worden ontwikkeld om te zorgen dat je lang blijft hangen, dat je verleid wordt met allerlei reclame die specifiek op jouw bubble wordt afgestemd. Gebruikers vormen vooral een verdienmodel voor techreuzen en influencers, sommige algoritmes zijn nadrukkelijk bedoeld om jou verslaafd te maken. De mens is het object.
Natuurlijk zijn er vele positieve ontwikkelingen in onze tijd: de gigantische vooruitgang in de medische wereld bijvoorbeeld zou ondenkbaar zijn zonder de technologische mogelijkheden. Sommige negatieve gevolgen zijn onbedoelde effecten die niemand had voorzien, andere worden doelgericht ingezet door *iemand die kwaad wil,* of die vooral eraan verdienen wil zonder zich iets aan te trekken van de negatieve gevolgen voor kinderen en volwassenen.

Het kind heeft iemand nodig die hem gidst en beleefd zijn vragen beantwoordt… (Korczak, 2007, p. 157). Hoe moeten wij als opvoeders, ouders, leraren onze weg vinden in deze wereld en hoe kunnen wij die 'iemand' zijn die het kind gidst en beleefd zijn vragen beantwoordt? Waar ligt de wezenlijke taak van het onderwijs nu kennis ter plekke opgehoest kan worden door AI? Kunnen wij zelf nog het onderscheid maken tussen waarheid en leugen, halve waarheden en propaganda? Hoe ziet de wereld eruit waarmee kinderen en jongeren worden geconfronteerd, waar zij deel van uitmaken en waar opvoeders soms buiten staan?
Of zijn wij het, de volwassenen, die juist de kinderen nodig hebben om ons te gidsen en onze vragen te beantwoorden?

1.2 School voor het leven

Korczak had in zijn tijd veel kritiek op het onderwijs. Reeds in 1907 publiceerde hij *Die Schule des Lebens* waarin hij zijn kritiek op het toenmalige onderwijs verwoordt. Zijn voornaamste kritiek is dat de school zich niet of nauwelijks bezighoudt met

het werkelijke leven van kinderen, maar een curriculum volgt dat gericht is op een toekomstige maatschappij die we niet kennen; vaak zinloze leerstof die geen rol speelt in het leven van kinderen in het hier en nu. Bovendien is de meeste scholing vooral gericht op de eisen van een maatschappij waarin de economische kapitalistische belangen overheersen.
Veel van de kritiek van Korczak heeft niets aan actualiteit verloren en is ook voor het huidige onderwijs een goede spiegel. De school dient geen bedrijf te zijn dat toekomstige burgers aflevert, maar een plaats waar mensen samenleven en kinderen tot hun recht kunnen komen, kunnen 'zijn' en zich kunnen ontwikkelen. Juist nu moeten we ons afvragen hoe kinderen tot hun recht kunnen komen en niet het object worden van politieke en economische belangen.
Gert Biesta noemt drie functies van het onderwijs: socialisatie, subjectificatie en kwalificatie.
Veelal staat in ons huidige onderwijs de kwalificatie centraal en worden socialisatie en subjectificatie als min of meer toevallige nevenverschijnselen gezien. 'Het onderwijs dient er altijd op gericht te zijn leerlingen te ondersteunen in hun eigen subject-zijn. Wereldgericht onderwijs moet gericht zijn op het toerusten en aanmoedigen van de nieuwe generatie om *in* en *met* de wereld te bestaan en om dat zelf te doen' (Biesta, 2022, p. 17).
De Onderwijsraad bracht in januari 2026 een advies uit waarin zij het volgende constateert:
'Scholen en opleidingen ervaren dat steeds meer leerlingen en studenten kampen met mentale problemen als depressie, angst, stress, somberheid en onzekerheid. Verminderd welzijn wordt in onderzoek en beleid vooral benaderd als een individueel mentaal gezondheidsprobleem. Dat zet scholen aan tot een zorggerichte, veelal individuele aanpak, die het onderwijs overvraagt en onderwijseigen mogelijkheden onderbenut. Door een breder perspectief te hanteren op verminderd welzijn, ontstaat meer ruimte om als onderwijs zelf bij te dragen aan het welzijn van jongeren. Ook door aandacht te geven aan zingeving en jongeren te beschermen tegen maatschappelijke druk' (Onderwijsraad, *Welzijn en Onderwijs*, Den Haag, januari 2026).
Ook hier een aanbeveling om het onderwijs meer te laten zijn dan een productiebedrijf voor kwalificatie. Dat *breder perspectief* zou het leven van de kinderen en jongeren zelf moeten zijn. Het leven van kinderen dat voor een aanzienlijk deel wordt bepaald door de digitale werkelijkheid. De maatschappelijke druk via sociale media, de komst van (steeds verdergaande vormen van) AI, de gamecultuur, het risico van verslavingen, het heeft een grote impact op het leven van ieder van ons en zeker ook op dat van kinderen en jongeren.

> *Een kind heeft een eigen grote en belangrijke wereld. Twee kinderen – hebben drie grote werelden. Drie kinderen – dat is niet één plus één plus één. Dat is veel meer: het eerste en het tweede kind, het eerste en het derde kind, het tweede en het derde kind en alle drie samen. Zeven grote werelden. Antipathie, vriendschap, vechtpartij, welwillendheid, blijdschap, verdriet. Reken zelf uit over hoeveel werelden tien, twintig, dertig kinderen beschikken. Vele werelden, vol doornen en distels. Alleen, zonder de hulp van het kind kun je ze niet (be)vatten*
> (Korczak, 1938/2007, p. 196).

Korczak laat ons zien hoe complex de sociale wereld van ieder kind al is zonder de digitale werkelijkheid. Elke relatie met z'n eigen dynamiek: vele werelden, vol doornen en distels. Maar hoeveel werelden heeft een kind eigenlijk met de vele 'vrienden' op TikTok, Snapchat of Instagram, vol met alle doornen en distels?
Alleen, zonder de hulp van het kind kun je ze niet bevatten. Hier ligt een belangrijke opdracht voor iedere opvoeder en voor het onderwijs. We zullen samen met het kind die wereld moeten verkennen, de doornen en distels ontdekken, die wereld dienstbaar maken aan de zin van ons bestaan. Het gevaar dat de mens het verdienobject wordt van sociale media, dat AI ons eigen denkvermogen verdringt en dat technologie ingezet wordt om de mens te beheersen, is duidelijk aanwezig. Maar wanneer wij, samen met de kinderen, leren dat nieuwe digitale mogelijkheden slechts middelen zijn die dienstbaar kunnen zijn aan een zinvol mens-zijn, dan openen zich nieuwe wegen.
Er ligt een verantwoordelijke opdracht bij opvoeders. Wij kunnen met het kind, met de jongere op zoek gaan: wij leren wellicht nog meer van hun al aanwezige digitale geletterdheid en hun inzicht in de wereld van influencers, de wereld van vooringenomenheid en discriminatie. Zij kunnen leren van onze onderzoeksvaardigheden en kennis, van ons inzicht in vooringenomenheden en onwaarheden, van zogenaamde 'objectiviteit' en 'feitelijkheid'. Samen leren we hoe we mens kunnen zijn.
Edith Stein[1] schreef ooit: 'Aanvaard niets als waarheid wanneer het liefde ontbeert, en aanvaard niets als liefde wanneer het waarheid ontbeert. Het ene zonder het andere wordt een destructieve leugen' (Gescinska, 2025, p. 122). Zij benadrukt hoe belangrijk het is dat wij kinderen leren wat werkelijke empathie is, hoe wij ons wezenlijk kunnen verdiepen in de ander door persoonlijke relaties en naastenliefde. 'Haat, angst en afkeer jegens bepaalde mensen verspreiden zich het best in grote groepen. Liefde, vertrouwen, begrip daarentegen verspreiden zich in persoonlijke relaties van mens tot mens' (Gescinska, 2025, p. 123).

1 Edith Stein (Breslau, 12 oktober 1891 – Auschwitz-Birkenau, 9 augustus 1942) was een rooms-katholieke Joods-Duitse filosofe en kloosterzuster.